

A magyar gyógypedagógia tervei az ezredfordulón*

DR. ILLYÉS SÁNDOR

Témámat hallván bizonyára többekben megfogalmazódott az a kérdés, hogy manapság, amikor a következő év is sok bizonytalanságot rejt, van-e értelme, lehet-e akár csak néhány év távlatában előre gondolkodni. A kételkedés szerintem is indokolt, azonban a sok bizonytalanság ellenére a mi szakmánk sem térhet ki a jövő kihívásainak átgondolása elől. Márcsak azért sem, mert a jövőkép nemcsak előrejelzés, nemcsak jóslás az elkövetkezendőről, hanem a jövő egyik fontos alakító, meghatározó erőforrása is.

Jövőtudatunk jövőt jósló és jövőt alakító kettős kötését közelmúltunk eseményei is igazolják. A rendszerváltás hazánkban akkor következett be, amikor a hatalom köreiben az egyértelműen pozitív jövőkép elhalványodott, egyre többen felismerték a szocializmus javíthatatlanságát és a rendszer prominens képviselői elvesztették a rendszer jövőjébe vetett hitüket. Ez a jövőképvésztes és csalódottság vált valóságformáló erővé és más okokkal együtt ez vezetett a rendszer széteséséhez. Az új rendszert pedig kivívóinak pozitív jövőképe formálta ki az előrevetített valóságkép és az erőforrás értelmében is. Új életünk pozitív jövőképe mára már azonban szintén megkopott. Néhány közvéleménykutatás szerint ma már térségünk pesszimista országai közé tartozunk. Ebből a helyzetből ismét csak nagy húzóerejű, pozitív jövőképek megalkotásával lehet előbbrejutni.

Két nappal ezelőtt fejeződött be Budapesten egy országos konferencia a következő címmel: „2000 - Esélyek az ezredfordulón, a szellemi tőke Magyarországon” (1). A gyógypedagógia elmélete és gyakorlata szellemi tőke, az ország szellemi tőkájének értékes része. Ez a konferencia tehát rólunk és nekünk is szólt, és volt üzenete a gyógypedagógusok kecskeméti szellemi műhelye számára is. Az üzenet pedig azonos a történelmi példa üzenetével: „Nézz szembe a jövőddel, készülj fel a jövőre, mert csak így tudod a jövődet alakítani.”

A konferencia időpontjában jelent meg a nagy amerikai magazin, a „News-week” új száma, címlapján a következőkkel:

* *A MAGYE XXI. Országos Szakmai Konferenciáján (Kecskeméten, 1993. június 24-én)
elhangzott előadás*

„Foglalkozások. A világ munkásait figyelmeztetni kell. A jövőben a középosztály számára kevesebb foglalkozás lesz. Ritka lesz az élet egy munkakörben történő eltöltése. Folyamatossá fog válni az átképzés. Kik lesznek a nyertesek és kik lesznek a vesztesek?”

E gondolatokat követve a szakértők a gazdag nyugati országok tartós gazdasági recesszióját prognosztizálták és 2000-re próbálták megjósolni, hogy a társadalom fejlődése mely foglalkozáscsoportok számára lesz kedvező vagy kedvezőtlen. A jóslás a gyógypedagógiával rokon foglalkozáscsoportokban 1990-t 100 százaléknak tekintve 2000-re a foglalkozások következő növekedését jelezte: Az intézményes gondoskodással kapcsolatos foglalkozások 94 százalék, az egészségügyi szolgáltatások 81 százalék, egészségügyi hivatalok 59 százalék, szociális szolgáltatások 55 százalék. Ezekben az ágazatokban a gyógytornászok száma 76 százalékkal, a pszichológusok száma 63 százalékkal, a foglalkoztató terapeuták száma 55 százalékkal, a családgondozó egészségügyi segítők száma 91 százalékkal, a humánszolgáltatásban dolgozók száma 71 százalékkal, a személyes gondozásban résztvevők száma 76 százalékkal, a gyermekgondozást végzők száma 48 százalékkal, a csecsemőgondozók száma 43 százalékkal fog várhatóan nőni. (2, 3) Ezek az adatok a humánszféra körében működő szolgáltató foglalkozásokkal szembeni társadalmi igény nagyfokú növekedését jelzik. E foglalkozások azonban világszerte alulfizetettek, és jelenleg ezért nem az ún. „középosztály” foglalkozásai. Az alulfizetettség okát a szakértők e foglalkozások alacsony tudás tartalmában, alacsony szintű professzionalizáltságában látják. A jövő ezért várhatóan nemcsak a humánszféra munkahelyeinek gyarapodásához, hanem a humánfoglalkozások rohamos mértékű professzionalizálásához is el fog vezetni.

A humánszaktmák előretörésének általános trendjei valószínűleg hazánkban is érezhetőek lesznek. Ezek erőterében lehet értelmeznünk szűkebb szakmánk, a gyógypedagógia hazai sorsának jövőbeni alakulását is.

Az én jövőképemben szakmánk is nyertese lesz a társadalom várható mozgásának. Növekedni fog a gyógypedagógiai szolgáltatások iránti társadalmi igény. A társadalom 8-10 év távlatában többet fog tudni a gyógypedagógiáról mint ma, ezáltal a gyógypedagógus szolgáltatásaival kisebb mértékben lesz a társadalom peremére szorítva és munkája is jobban integrálódik magába a társadalomba. Azt a nézetet, hogy „azokkal a szerencsétlenekkel úgy sem lehet csinálni semmit”, egyre szélesebb körben fogja felváltani az a felismerés, hogy „azokkal a szerencsétlenekkel a gyógypedagógus tud valamit csinálni.” A gyógypedagógiáról mint altruista, emberbaráti tevékenységről élő kép professzionalizálódni fog és ki fog egészülni a hatékonyság, a szaktudáson alapuló változtató képesség felismerésével. A társadalmi nézetek lehetséges változására a Pető-módszer, vagy az autista gyerekekkel való

foglalkozás példáját szeretném megemlíteni. E két módszerhez a közgondolkodás már nem emberbaráti asszociációkat, hanem a hatékonyság asszociációit társítja. Ez a mentalitásváltás, ha nem is olyan mértékben, mint az említett két esetben, de a gyógypedagógusok tevékenységével szemben általában is várható.

Évtizednyi távlatban szaporodni fog a gyógypedagógiai munkahelyek száma. A fogyatékos, a sajátos szükségletű gyermekek nevelési szükségleteinek kielégítésében a gyógypedagógus minden élethelyzetben egyre nagyobb szerepet fog kapni, egyre nyilvánvalóbb lesz, hogy a gyógypedagógus mihez ért és hogy mi az, amihez csak a gyógypedagógus ért.

A pozitív szakmai jövőkép felvázolásában itt most megállok. A változások vázolt irányai megítélésem szerint megbízhatóan prognosztizálhatók. A változások mértéke viszont már nehezen jósolható meg. A mérték ugyanis sok, szakmán belüli és szakmán kívüli körülménytől is függ. Annál realistább egy jövőkép, minél több meghatározó körülménnyel is számol. Szakmánk jövőbeni prosperálásának legfontosabb feltételét a gyógypedagógia szakmai teljesítőképességének növekedésében, a szakma professzionalizálásában látom.

Önvizsgálattal kell kezdenünk. Valóságos teljesítőképességekről van szó és nem hiedelmekről. Meg kell különböztetnünk azt a változást, amit a gyógypedagógiai tevékenység idéz elő attól a változástól, amit a természet hoz létre, vagy valamilyen más hatás. Hatékonyságunkat mérhetővé, diagnosztizálhatóvá kell tennünk, mert eljárásaink csak ezáltal válnak összehasonlíthatókká. Eljárásaink objektív vizsgálatára alkalmas módszerek nélkül nincs szakmai előrelépés, nincs professzionalizálás és nincs tudomány. A gyógypedagógia tudományának meg kell haladnia a gyakorlatleírás szintjét és valódi tudományos eszközöket kell létrehoznia, melyekkel a gyakorlat saját eljárásait tudja elemezni.

Neves elődeink - köztük *Bárczi Gusztáv* - szakmai gyakorlata ma már sok vonatkozásban elavult. De ők tudták azt - és gondolkozásmódjuk ezért korszerű ma is -, hogy minden gyógypedagógiai eljárásnál három elválaszthatatlanul összetartozó kérdésre kell választ adni: hogyan kell eljárni, miért kell így eljárni és végül mi a bizonyíték arra, hogy a miértre adott válasz helytálló? (4,5) A gyógypedagógiának mint tudománynak ez a három elválaszthatatlan kérdés - vagyis a hogyan, a miért és a bizonyítás - az elsődleges tárgya. Helytelen azt gondolni, hogy a miérttel és a miértre vonatkozó magyarázatokkal a tudomány, a hogyannal pedig a gyakorlat foglalkozik. Ha van olyan hagyomány, amelyhez a gyógypedagógiának vissza kell nyúlnia ahhoz, hogy a jövőbeni professzionalizálódását sikeresebbé tudja tenni, akkor ez éppen az a gondolkozásmód, amely ezt a három kérdést együtt akarja és együtt tudja megválaszolni.

E gondolkozásmód újrarahonosításáért a gyógypedagógiai gyakorlat és a gyógypedagógus-képzés közös felelősséget visel. Csökkennie kell annak a távolságnak, amely ma a képzőintézmény és a terület szakemberei, az ún. elmélet és az iskolai élet valósága, a tudomány és a gyakorlat között fennáll.

Sok vita folyik ma a gyógypedagógia intézményes hatáiról. Talán itt a legnehezebb szakmai jövőképet kialakítani. Az intézményes határok hagyományosan a szaktudás, a szakmai kompetencia határaival, a kompetencia határai pedig általában a szakképzettség határaival függnek össze. E három elem szoros kapcsolata azonban már ma is lazul és a jövőben még további elmozdulások várhatók. Jól példázza ezt a diszlexia vagy a tanulási zavarok területén az utóbbi évtizedben lezajlott fejlődés. Ma leginkább e két területen kialakult módszerek felelnek meg az ideálisnak tartott professzionális szaktudás követelményeinek, mert ezek tudnak a módszerek három alapkérdésére korszerű választ adni. De vajon melyik professzió kompetenciakörébe tartozik e módszerek igényes és ezért szakmai presztízst növelő szaktudása. Az iskolapszichológuséba, a fejlesztő pedagóguséba, az óvónőéba, a tanítóéba, vagy a gyógypedagóguséba? A jövőképhez valószínűleg az is hozzátartozik, hogy ez a kérdés végérvényesen sohasem lesz megítélhető. Nyilvánvaló, hogy az a szakma lesz leginkább kompetens valamilyen állapot korrekciójára, amelyik a korrekciós eljárások három forráskérdését legkorszerűbben tudja megválaszolni. Vagyis amelynek a legváltozatosabb és leghatékonyabb eljárásai lesznek a korrekcióra, amelyik a legjobb magyarázatot tudja adni az eljárások hatásmechanizmusára és amelyik objektív bizonyítékot tud felsorakoztatni a hatásmechanizmus igazolására. Ez a magas szintű szaktudás azonban már ma is függetlenedhet a szakmáktól és szakmaközi szakértői kompetencia formájában is létezhet. A világ 20 legjobb diszlexia szakembere között ma valószínűleg orvos, pszichológus, pedagógus, gyógypedagógus egyaránt megtalálható. A szaktudásbeli professzionális kompetencia ma sok esetben nem szakmai és nem szakképzettségbeli, diplomához kötött kompetencia. Az interdiszciplinaritás várható erősödésével valószínű, hogy az ilyen jellegű szakértői kompetencia a jövőben még erősebben függetlenedni fog a diplomával vagy az intézményi határokkal jelzett illetékességtől. Különbőféle szakmák és különféle szakképzettségek képviselői juthatnak el azonos szakértői kompetencia birtoklásához.

De az illetékesség intézményes, szakmai és szakképzettségbeli határainak jelenleginél egyértelműbb egybeesése a jövőben más okok miatt sem várható. Az idegrendszer és a pszichikum működésmódjára vonatkozó ismeretek már ma is sokkal gazdagabbak annál, mint amit a korrekciós eljárások a hatásmechanizmusok magyarázatához felhasználnak. Ez az ismeretkincs állandóan gyarapodik és alkalmazásra kínálja magát a különböző szakmák számára. Erre a hasznosítási kihívásra

a szakmák nem egyformán reagálnak. Lehet, hogy az egyik szakma, amelyik korábban valamilyen korrekciós eljáráshoz egyáltalán nem értett, esetleg érzékenyen reagál valamilyen új felfedezésre és azt felhasználva egy minden korábbinál hatásosabb korrekciós eljárást dolgoz ki. Mivel ezt az új eljárást ez a szakma kezdi alkalmazni, elsősorban ennek a szakmának a legális kompetenciakörébe fog beépülni és nem annak a szakmának a kompetenciakörébe, amely az ilyen jellegű korrekcióval korábban foglalkozott. Ma még talán utópisztikusnak tűnik az, hogy egy agykutató fiziológus, egy mesterséges intelligencia kutató és egy számítógépes szakember gyógypedagógiai intézményt alapít, ahol olyan területeken végeznek minden korábbinál hatékonyabb terápiát, amely területek eredetileg a gyógypedagógus illetékességi körébe tartoztak. Meghatározott állapotok korrekciójában a jövőben mindig az az intézmény, az a szakma, az a szakképzettség és az a szakértő lesz a legilletékesebb, aki, illetve amely a három forráskérdésre a tudományok állása szerinti legjobb választ adja és ezért a leghatékonyabb eljárást alkalmazza. Mindebből az következik, hogy az illetékességet a jövőben egyre nagyobb mértékben a hozzáértés és nem az intézményes munkaterület, a foglalkozás törvényi meghatározása vagy a diploma mint jogosítvány fogja legitimálni. Ezért a gyógypedagógia ügyét azzal szolgálhatjuk, ha a hozzáértést tesszük szakmai jövőképunk központi értékévé.

Hivatkozások

1. Szövényi Zsolt: *A felsőoktatás fejlesztésének kérdései*. In: 2000 *Esélyek az ezredfordulón. Konferenciakiadvány*. Budapest, 1993. 46-47. old. 2. Burger, W.: *Jobs*. Newsweek. 1993. június 14. 10-12. old. 3. Burger, W.: *Knowledge is Power*. Newsweek. 1993. június 14. 13-15. old. 4. Bárczi Gusztáv: *A siketnémaság diagnostikája és az erre alapított újabb gyógypedagógiai eljárás*. Különlenyomat. *Siketnémák és Vakok Oktatásügye*. 1993. 9-10. szám. Budapest, 1934. 5. dr. Bárczi Gusztáv: *A testvázlat gyógypedagógiai jelentősége és kidolgozása*. In: *Gyengeelméjű gyermekek nevelése (Kézirat)*. Budapest, 1949. *Állami Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskola és Nevelőintézet*. 1-3. old.